

KAFKASLARDA NASREDDİN HOCA

“Sovyet İdeolojisi Açısından Karaçay Folklorundaki Nasra Hoca Fıkralarının Sosyo-Kültürel Tahlili”

Doç. Dr. Ufuk TAVKUL

I. Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri.-Akşehir, 2005, 284-290.ss.

Kafkas Kültür Alanı adını verdiğimiz etnik ve sosyo-kültürel coğrafyayı oluşturan Kafkasya Halkları grubuna dahil Türk kökenli boylardan Karaçay-Malkarlılar, günümüzde Rusya Federasyonu'nun Kafkasya bölgesinde yer alan Karaçayev-Çerkesya ve Kabardino-Balkarya adlı iki özerk cumhuriyetin sınırları içinde yaşamaktadırlar. Çarlık Rusyası döneminde komşu Kafkas halkları ile birlikte Rusya'ya karşı bağımsızlık savaşına girişen, bu mücadeleyi kaybetmeleri üzerine nüfuslarının bir bölümü 1886 ve 1905 yıllarında Anadolu topraklarına göç ettirilip yerleştirilen Karaçay-Malkarlılar, 1917 Bolşevik ihtilalinin ardından 11 Mayıs 1918'de kurulan Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti'ne dahil oldular. Bu cumhuriyetin Sovyetler Birliği tarafından yıkılmasının ardından Karaçay ve Malkar (Balkar) adları altında iki farklı özerk bölgenin idaresi altına alınarak Sovyet vatandaşı yapıldılar. Karaçay-Malkarlıların hürriyet mücadeleleri bunun üzerine şiddetlenerek devam etti. Stalin döneminin en acımasız yıllarında nüfuslarının en ileri ve aydın tabakasını kurban verdiler. Nihayet 2 Kasım 1943'te Karaçaylılar, 8 Mart 1944'te Malkarlılar, Sovyet rejimine ve devlete ihanet, Alman orduları ile işbirliği ve Sovyet hükûmetine isyan suçlamalarıyla bir gece içinde top yekûn Kafkasya'dan Orta Asya ve Sibirya'ya sürüldüler. On dört yıl süren bu soykırım sırasında nüfuslarının yarısından fazlasını kaybettiler. 1958-1960 yıllarından sonra Kafkasya'ya, atayurtlarına dönmelerine izin verildi ve nüfuslarının büyük bir bölümü Kafkas Dağları'ndaki tarihî yurtlarına dönerek yeniden bir hayat kurdular.

Karaçay-Malkar Türkleri zengin halk edebiyatları ve folklorları ile tanınmaktadırlar. Karaçay Halk Edebiyatı'nı oluşturan türler içinde “*Nasra Hocanı Haparları*” adını verdikleri Nasreddin Hoca fıkraları da geniş bir yer tutmaktadır. Bu fıkraların bütün Türk dünyasında yaygın olan Nasreddin Hoca fıkraları ile paralellik gösterdiği görülmektedir. Ancak kimi fıkralarda göze çarpan yerel motifler ve tipler, bazı eski Karaçay hikâyelerinin zamanla Nasreddin Hoca fikrasına dönüştüğünü belgelemektedir.

Nasreddin Hoca Karaçay-Malkarlılardan başka, diğer Kafkas halklarının folklorlarında da yer edinmiştir. Sözgelimi Çeçenlerde Nasreddin Hoca “Molla Nesart” adını almıştır. İnguş folklorunda da Nasreddin Hoca'nın ikizi bir karakter olan zeki, kurnaz ve tedbirli Tsagen yer alır (Acaroğlu 1990: 6).

Kafkasların doğusunda, Dağıstanlı Kumuk Türklerinde Nasreddin Hoca'nın adı "Hoca", çoğunlukla "Molla Nasreddin" ve değişik Kumuk şivelerinde "Nasridin" olarak geçer (Orazayev 1996: 176).

Karaçaylılara ait Nasreddin Hoca fıkraları Sovyet hâkimiyetinin ilk yıllarında Karaçay folkloristi Azret Urtenov (Azret Örten) tarafından derlenerek yayımlanmıştır. Bu fıkraların bir çoğunda Sovyetler Birliği'nin ideolojik fikirlerini yansıtan görüşlere yer verildiği dikkati çekmektedir. Nasreddin Hoca'nın Sovyet dönemi Karaçay toplumu üzerinde Azret Örten tarafından ideolojik bir araç olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Azret Örten hakkında birkaç söz söylemekte yarar vardır:

Azret Örten 1907 yılında Karaçay'ın Kart Curt adlı eski dağ köyünde dünyaya geldi. Ailesinde ve yakın çevresinde bulunan diline, kültürüne, folkloruna düşkün insanların etkisiyle Azret Örten, küçük yaşlardan itibaren Karaçay Halk Edebiyatı'nın çeşitli türlerine ait edebî malzemeleri derlemeye başladı.

1924 yılında köyündeki okulu birincilikle bitiren 17 yaşındaki genç Azret Örten, Kırım'ın Simferopol şehrindeki öğretmen okuluna girerek tahsil hayatında kendisine yeni bir yol açtı. O yıllarda bu okulun edebiyat öğretmeni olan Bekir Çobanzade'nin gayretleriyle Azret Örten Rus ve Doğu Edebiyatları'na da merak saldı. Bunun yanı sıra, dilbilim, tarih, arkeoloji ve etnografya sahalarında da çalışmalar yaptı. Bu sırada Arapça, Türkçe ve çeşitli Türk lehçelerini de öğrendi. Kafkasya'ya, Karaçay bölgesine döndükten sonra, o yıllarda Mikoyan-Şahar, günümüzde ise Karaçay-Şahar adını taşıyan Karaçay Özerk Bölgesi'nin başkentinde yayımlanan Tavlu Caşav (Dağlı Hayatı) adlı gazetede çalışmaya başladı. Bu gazetede yayımlanan şiirlerinde Sovyet rejiminin propagandasını yaparak "*Cahilliği ve karanlığı yok edecek olan yalnız Sovyet hükûmetidir*" biçiminde fikirler ileri sürdü (Ortabaylanı 1987: 5).

Karaçay halkının yüzyıllar boyunca ağızdan ağza, nesilden nesile aktardığı destanlarını, atasözlerini, bilmecelelerini derlemeye ayrı bir özen gösteren Azret Örten, Karaçaylılar tarafından *Nasra Hocanı Haparları* adıyla bilinen Nasreddin Hoca fıkralarını derleyip toplamayı da ihmal etmedi. 1931 yılında Mikoyan-Şahar'da 200 fıkradan oluşan ilk "Nasreddin Hoca Fıkraları" kitabını yayımladı¹. 1936 yılında fıkra sayısını 400'e çıkararak kitabın ikinci baskısını yaptı (Ortabaylanı 1987: 12). Kitabın yeni bir baskısı Sovyetler Birliği döneminin son yıllarında, Azret Örten'in doğumunun 80. yılı anısına, 1987 yılında Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi'nin başkenti Çerkessk şehrinde yayımlandı.

Azret Örten "Nasra Hocanı Haparları" adlı kitabının önsözünde kısaca şunları yazıyordu:

"Nasra Hoca'nın adı ve açık anlamlar içeren güldürücü fıkraları yalnız Karaçay'da değil, bütün Doğu halklarında ve bütün dünyada meşhurdur. Nasra Hoca'nın fıkraları Türk-Tatar dilinden İngiliz, Arap, Alman, Ermeni, Gürcü, Rus ve bunun gibi pek çok dillere tercüme edilip, kitap olarak yayımlanmıştır. Her halk Hoca'yı sever, onun fıkralarını anlatıp, boş zamanlarını neşe ile geçirir.

¹ Azret Urtenov – Kart Curtlu. Nasra Hocanı Haparları.-Mikoyan-Şahar, 1931.

Fakat Nasra Hoca'nın kim olduğu, ne zaman doğduğu, hangi yüzyılda yaşadığı, ne zaman nerede öldüğü bugüne kadar tarihte ortaya çıkmamıştır.

Onun fıkralarını anlatan her millet, Nasra Hoca'nın nereli olduğu konusunda da farklı farklı rivayetler yürütmektedirler. Sözgelimi, Anadolu Türklerinin rivayetlerine bakacak olursak, Nasra Hoca Anadolu'da Ak-Şahar denilen şehirde doğmuş, orada yaşayıp ölmüştür. Halen orada evi ve mezarı olduğu rivayet edilmektedir.

Orta Asya'da yaşayan Tacik halkının rivayetlerine kulak verecek olursak, onlar da Nasra Hoca'nın Farisî olduğunu, fıkralarının ilk önce Fars dilinde ortaya çıktığını ileri sürmektedirler.

Ermenilere göre ise Nasra Hoca Erivan'da yaşamış, orada okuyup büyük alim olmuştur.

Dağıstan halklarına gelecek olursak, onlar da Nasra Hoca'yı kendilerinden sayarlar. 'Nasra Hoca bir zamanlar Dağıstan'da yaşamış, büyük bir beyi öfkelendirecek bir iş yapıp kaçmış, ancak onun peşine düşen beyin askerlerini kurnazlıkla alt ederek onlara yakalanmamış'- diye rivayet ederler.' (Örtenlanı 1987: 15).

Azret Örten kitabının önsözünde verdiği bilgiler arasında Nasra Hoca'nın gerçekte hiçbir zaman yaşamadığını, bu fıkraları halkın kendisinin icat ederek ortaya çıkardığına bütün gönüyle inandığını söylemektedir. Kitabına seçtiği Nasra Hoca fıkraları için ise, Azret Örten şu kriterleri göz önünde bulundurduğunu belirtmektedir:

"Bu kitaba Nasra Hoca fıkralarından seçip en iyilerini, siyasetin ve toplumsal hayatın bütün yönlerini en açık-seçik anlamları ile tasvir edenlerini ayırıp koydum. Nasra Hoca'nın eski kitaplarında sözü geçen edebe aykırı, sömürücü sınıfa uyarlanan dincilik ile ilişkili zararlı fıkraları bu kitapta kendilerine yer bulamadılar ve bulamayacaklardır." (Örtenlanı 1987: 16)

Azret Örten bu sözleriyle 1936 yılında yayımlanan *Nasra Hocanı Haparıları* adlı kitabında Sovyet rejiminin ideolojisini yansıtan, ona aykırı düşmeyecek olan fıkraları seçerek yayımladığını adeta itiraf etmektedir.

Nasra Hoca fıkralarının büyük çoğunluğunda Hoca'nın o devirde toplumun dinî önderleri sayılan imamlara ve mollalar sınıfına büyük öfke duyduğu, onları halkın önünde küçük düşürmek için hiçbir fırsatı kaçırmadığı dikkati çekmektedir. 1930'lu yıllarda Stalin yönetimindeki Sovyetler Birliği'nde dinin halkın afyonu olduğu görüşünün devletin resmî ideolojisi olduğu ve özellikle Müslüman Sovyet halkları üzerinde dine yönelik baskıların en üst seviyede bulunduğu göz önüne alınacak olursa, Nasra Hoca fıkralarının yeni yetişen nesilleri dinden ve din adamlarından soğutmak için ideolojik bir araç olarak kullanılmış olduğunu ileri sürmek doğru bir tespit olur.

Azret Örten'in kitabındaki ilk fıkrada bir imamın göle düştüğü ve halkın göl kıyısında toplanarak "İmam elini uzat!" diye bağırmasına rağmen, imamın elini kimseye vermediği anlatılır. Bunu gören Nasra Hoca göl kıyısına gelir ve "İmam elimi al!" diye seslenir. İmam, Hoca'nın elini yakalayıp gölden çıkar. Nasra Hoca'nın etrafına

toplanan halk, imama niçin “*elini ver*” demek yerine “*elimi al*” dediğini sorar. Hoca şu cevabı verir:

“*İmam-molla sınıfının huyunu hâlâ bilmiyor musunuz? Onlar “ver-ver” demeye değil, “işte-al” demeye alışmışlardır.*” (Örtenlanı 1987: 18) ²

Nasra Hoca'nın imamlarla geçinemediğinin bir ifadesi olarak, Azret Örten bir fıkranın girişini şöyle yapar:

“*Nasra Hoca köyündeki imamlarla hiç anlaşamıyormuş, onların söylediklerine aldırmandan onlara muhalif hareket ediyormuş.*” (Örtenlanı 1987: 21) ³

Bu ifadelerin altında halk tabakasının arasının din adamları ile iyi olmadığı ve onlara karşı buldukları yatmaktadır. Halka aşılarmaya çalışılan bu fikirler de Sovyet ideolojisinin isteği doğrultusundadır.

Nasra Hoca fıkralarında Karaçay toplumsal yapısında 19. yüzyıl sonlarına kadar yer alan Molla sınıfının da eleştirildiği ve halkın gözünde küçük düşürmek için hicvedildiği dikkati çekmektedir. Karaçay toplumsal yapısında yer alan sosyal sınıflardan biri olan Molla sınıfı ile ilgili kısaca şunları söyleyebiliriz:

İslâmiyetin 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başlarında Karaçay halkı arasında kabul edilip yayılmaya başlamasıyla ve gittikçe güçlenmesiyle birlikte, sosyal tabakalar arasında din adamlarından oluşan bir “Mollalar” sınıfı meydana gelmişti.

Mollalar halkın yönetimini ellerinde tutan beylerin himayesi altındaydılar. Halk Mollaların geçimini sağlamak zorundaydı. Karaçay'daki her ev, mollalara kendi mahsulünün onda birini, hayvanlarının ise beşte ikisini vermek mecburiyetindeydi. Bu vergi İslâmî bir zorunluluk olmasa da, Karaçay halkı tarafından “zekât” olarak adlandırılmıştı. Ölen kişinin malından Mollalar pay alırdı. Ayrıca cenazede Kur'an okudukları için Mollaya eyeri ile birlikte bir at ve ölen kişinin giyimleri verilirdi. Mollalar nikâh ve sünnetlerde de halktan para ve hediye alırlardı. Bütün bunlar halka zor gelse de, beylerin emriyle yapmak zorunda kalırlardı (Tavkul 1993: 75-76).

Halkı sömüren ve halka zulmeden bey tabakasının zoruyla haksız kazanç sağlayan bir sınıf olarak gösterilen molla sınıfını eleştiren fıkralar Azret Örten'in kitabında geniş yer tutar. Bunlara şöyle bir örnek verebiliriz:

Bir Mollanın, mezarlığın yanından geçerken başını önüne eğerek yürüdüğünü gören Nasra hoca ona:

-Niçin böyle yürüyorsun? Başın neden önüne düştü?- diye sorar. Molla:

---

² Kitapta yer alan Karaçayca metin şöyledir:

“Afendi-molla kavumnu kılıkların entda bilalmaymısz, ala “ber-ber!” degenge ürenmegendile, “ma, al!” degenge ürengendile...!”

³ Kitapta yer alan Karaçayca metin şöyledir:

“Nasra hoca elde afendile bla çırt kelişmegendi, alanı aythanlarına kulak salmay, karşı bolub cürügendi.”

-Bu mezarlarda insanların yattığını görüp, yüreğim sızlayıp, gönlüm bir hoş oldu, onlara üzüntümden başımı eğdim,- der. Nasra Hoca Mollanın “cafcaflı” sözünden hoşlanmaz, hemen cevabı yetiştirir:

-Hayır, hayır öyle söyleme, doğrusunu söyle. Bu insanların çoğusu senin sahte muskalarının, faydasız ilâçlarının verdiği zararla ölüp gittiler. O akluma gelip, başımı bu mezarlardan utandıığım için eğiyorum, de! (Örtenlanı 1987: 27-28)

Sovyet ideolojisinde, halkı sömüren toprak sahibi zengin sınıfı olarak nitelendirilen “kulaklar”⁴ da Nasra Hoca fıkralarında “bay” (zengin) adıyla, Hoca tarafından eleştirilen ve halkın önünde küçük düşürülmeye çalışılan bir sosyal sınıf olarak karşımıza çıkar.

Azret Örten, böyle bir fıkranın girişini şu cümlelerle yapar:

“Nasra Hoca'nın yaşadığı köyde iki büyük zengin varmış. Bu iki zengin Nasra Hoca'yı, Nasra Hoca da onları görmeye tahammül edemiyormuş.”⁵

Fıkranın devamında, bu iki zengin bir gün Nasra Hoca'yı sokakta sıkıştırırlar ve içlerinden birisi, “Sen eşek de değilsin, köpek de değilsin, her ne isen de...” diyerek ona hakaret eder. Bunun üzerine Nasra Hoca, “Doğru söylüyorsun, ben eşek de değilim, köpek de değilim, ikisinin ortasında duruyorum...” diyerek, taşı gediğine koyar (Örtenlanı 1987: 22-23).

Halkın başına devlet tarafından yönetici olarak tayin edilenler Nasra Hoca fıkralarında her zaman olumsuz bir tip çizerler. Köy muhtarları da bunlar arasındadır. Bir fıkranın girişinde onlar hakkında şunlar söylenir:

“Nasra Hoca'nın yaşadığı köyde rüşvetçiliği, yalancılığı (sahtekârlığı) ile nam salmış bir muhtar varmış...” (Örtenlanı 1987: 28).⁶

Nasra Hoca fıkralarında Kadılar halkı sömüren devletin veya düzenin, halk üzerinde adaleti sağlamak için değil, baskı kurmak için tayin ettiği kişilerdir. Dolayısıyla onların da olabildiğince eleştirilmeleri ve fıkralarla küçük düşürülmeleri gerekir.

Azret Örten, böyle bir fıkraya kitabında şöyle yer verir:

Nasra Hoca sokakta yürürken, bir adam arkasından gelerek boynuna bir yumruk atar. Tanımadığı bir adamın kendisine vurduğunu gören Hoca, ona niçin vurduğunu sorar. Adam, onu bir arkadaşına benzettiğini söylese de, Nasra Hoca onu Kadı'ya şikâyet eder. Kadı ile Hoca'ya vuran adam arkadaşlıklar. Mahkemede Kadı Hoca'ya “O sana vurduğu için bir akçe al ve haline razı ol!”-der. Parayı alıp gelmesi için adamı

⁴ kulak (кулак): Rusya'da toprak sahibi zenginler sınıfı.

⁵ Kitapta yer alan Karaçayca metin şöyledir:

“Nasra Hoca çaşagan elde eki ullu bolgandı. Bu eki bay Nasra Hocanı, Nasra Hoca da alanı çırt körüb bolmagandı.”

⁶ Kitapta yer alan Karaçayca metin şöyledir:

“Nasra Hoca çaşagan elde ulhuçulugu, ötürükçülüğü bla ayılıb turgan bir starşına bolgandı...”

serbest bırakır. Hoca saatlerce mahkemede bekler ama adam gelmez. Hoca işin aslını anlayıp, yavaşça yaklaşır ve Kadı'nın boynuna şiddetli bir yumruk atarak: "Benim bekleyecek zamanım yok, o akçeyi sen alırsın!"-deyip çıkıp gider (Örtenlanı 1987: 23-24).

Bir başka fıkrada, Kadı şöyle tasvir edilir:

"Şariat hükümleriyle karar veren rüşvetçi bir Kadı varmış. Bu Kadı rüşvet getirmeyen adamın işine bakmayı kabul etmiyormuş..." (Örtenlanı 1987: 79).⁷

Azret Örten, Sovyet ideolojisine hizmet etmek kaygısıyla, Allah'ın varlığını inkâra kadar gidecek Nasra Hoca fıkralarını kitabında kullanmaktan geri kalmaz. Bunlardan biri şöyledir:

Bir keresinde Nasra Hoca 'ya:

-Allah'ın durduğu yer neresi acaba?- diye sorduklarında, Nasra Hoca:

-İlk önce gerçekten var olup olmadığını bilin de, durduğu yeri öyle ararsınız.- der (Örtenlanı 1987: 74).

Allah ile ilgili buna benzer bir başka fıkraya da Azret Örten kitabında şöyle yer verir:

Bir keresinde Nasra Hoca karısıyla bir başka köye gidip, döndüklerinde evlerinin kapısının menteşelerinden koparılıp, her şeylerinin çalındığını görmüşler. Bu olay Nasra Hoca'nın ağına gitmiş, çok üzülmüş.

Bir gün Nasra Hoca sokakta giderken imama rastlamış:

-Hoca nereye gidiyorsun?

-İşim var.

-Nasıl bir iş?

-Evime kapı yaptırmak için usta aramaya gidiyorum.

-Eski evine şimdiye kadar kapı yaptırmadan mı duruyordun?

-Hayır, çalıp gitmişler.

-Ne demek o?

-Öyle işte.

-Ey gâvurlar desene, Allah cezasını versin!

-Allah nereden bilecek onun kim olduğunu?

-Allah görüyor kimin yaptığını.

Bu sözden sonra Nasra Hoca, akşam gelip caminin kapısını söküp, taşıyıp götürürken, sabahki imam görüp:

---

⁷ Kitapta yer alan Karaçayca metin şöyledir:

"Şariat süd etivçü bir ulhuçu Kadı bolgandı. Bu Kadı ulhu keltirmegen adamnı işine kararga unamay turgandı..."

-Hoca, ne bu yaptığın, Allah'ın evinin kapısını alıp gitmeye utanmıyor musun?

-Benim kapımı sökeni Allah biliyor diyorsun da, hırsızlarla işbirliği edip, gördüğü şeyi neden söylemiyor? Getirsin kapımı, alır kapısını... (Örtenlanı 1987: 81-82).

Karaçay folklorundaki Nasra Hoca fıkralarında Timur adı geçmez. Ancak onun yerine bu fıkralarda Han vardır. Han Hoca'nın yurdunu işgal eden ve halka zulmeden emperyalist gücü temsil eder. Nasra Hoca fıkralarında Timur yerine Han'ın yer alması Karaçaylıların mensubu oldukları sosyo-kültürel çevre ile yakından ilişkilidir. Karaçay folklorunda Hanlar, çoğunlukla halka zulmeden işgalci ve sömürücü güçler olarak temsil edilirler ve genellikle birçok masal ve destanda yer alırlar. Nitekim bir Karaçay atasözü "*Hansız comak bolmaz*" (Hansız masal olmaz) der. Hanların folklor ürünlerinde geniş yer alması Kafkasya siyasî tarihi ile de yakından ilişkilidir. Kafkasya halkları ile uzun süre savaşan Altın Ordu ve Kırım Hanlarının, Kafkas halklarının zihninde yarattığı olumsuz etki destanlara, hikâyelere, masallara, atasözlerine olduğu kadar, Nasra Hoca fıkralarına da yansımıştır. Öyle ki, Nasreddin Hoca'nın Timur'un eşğine okuma öğretmesi fıkrası, Karaçay-Malkar atasözlerine geçmiş ve "*Ne eşek ölür, ne Han ölür*" (Ya eşek ölür, ya Han ölür) biçimini almıştır (Tavkul 2001: 186).

Azret Örten de derlediği fıkralarda Han motifini kullanarak, halkı sömüren sınıfların arasına Hanları da almıştır. Bu sebeple fıkralar vasıtasıyla onların da halkın gözünde küçük düşürülmeleri gerekir. Aşağıdaki fıkra buna bir örnektir:

Nasra Hoca ile Han yolculuğa çıkarlar. Söz sözü açar. Han, Nasra Hoca'ya:

-Hoca, ben köle olsaydım, sen beni kaç paraya satın alırdın?- diye sorar.

Nasra Hoca:

-Yarım akçe verirdim.- der.

Han:

-Hayırsız, yarım akçe yalnızca belimdeki kemer eder.- deyince, Nasra Hoca:

-İşte ben de yarım akçeyi kemerin için veriyorum.- der (Örtenlanı 1987: 24-25).

Sonuç:

Gerçekten de, Azret Örten'in derleyip yayımladığı kitaptaki fıkralar incelenerek sosyo-kültürel bir tahlile tabi tutulduğunda, Nasreddin Hoca'nın bütün Türk dünyasında ve farklı kültürlerde yayılmış klasik fıkralarının yanı sıra, Sovyetler Birliği'nin ideolojisini yansıtan ve benimsetmeye çalışan görüşlere yer veren fıkraların seçilmiş olduğu dikkati çekmekte ve Nasreddin Hoca'nın Sovyet dönemi Karaçay halkı üzerinde ideolojik bir araç olarak kullanıldığı tespit edilmektedir. Bu arada, Azret Örten'in de ömrü hazin bir biçimde noktalandı. 1937 yılında Stalin'in Karaçay'daki aydın tabakasını tasfiye hareketleri sırasında öldürüldü.

Kaynakça

Acaroğlu, M. (1990), “Nasrettin Hoca'nın ikiz kardeşleri, bunlar arasındaki benzerlikler ve ayrılıklar”. *I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri. 15-17 Mayıs 1989, Ankara.*-Ankara: Kùltür Bakanlığı: 1-21.ss.

Orazayev, Hasan (1996), “Kumuklarda Molla Nasreddin”. *V. Milletlerarası Türk Halk Kùltürü Kongresi, Nasreddin Hoca Seksiyonu Bildirileri.*-Ankara: Kùltür Bakanlığı: 176-180.ss.

Ortabaylanı Rimma (1987), “Örtenlanı Azret-Poet emda Folklorist”. *Örtenlanı Azret-Nasra Hocanı Haparları.*-Çerkessk: 3-13.ss.

Örtenlanı Azret (1987), Nasra Hocanı Haparları / haz. Ortabaylanı Rimma-Sılpagarlanı Kulina.-Çerkessk.

Tavkul, Ufuk (1993), Kafkasya Dağlılarında Hayat ve Kùltür. Karaçay-Malkar Türklerinde Sosyo-Ekonomik Yapı ve Değişme Üzerine Bir İnceleme.-İstanbul: Ötüken.

Tavkul, Ufuk (2001), Karaçay-Malkar Atasözleri.-Ankara: Kùltür Bakanlığı.